



ИНВЕСТИЦИИТЕ В ЧОВЕШКИ КАПИТАЛ В СФЕРАТА НА ОБРАЗОВАНИЕТО КАТО ОСНОВА ЗА ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ НА НАЦИЯТА

Кристиян Пламенов Вълчев

Русенски университет „Ангел Кънчев“

INVESTMENT IN HUMAN CAPITAL IN EDUCATION AS A BASIS FOR ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE NATION

Kristian Plamenov Valchev

Резюме: Съвременните социално-икономически условия са съпътствани и с промени в инвестициите в образование. Трансформира се цялостната роля на човешкия капитал (респективно и на образованието) в съвременната икономика. Конкурентните предимства на нацията, икономиката, организацията и отделната личност в икономиката на знанието и информационното общество се състоят в знанията, уменията и нагласите на хората, с които разполага. Мястото на образованието в приоритетите на страната, инвестициите, които се отделят за образование и резултатите, които се постигат в системата на образованието днес, предопределят състоянието на икономиката утре.

В България, анализирайки данните, предоставени от националната статистика и от представителното проучване на PISA, тези резултати могат да се приемат като обезпокоителни, а прогнозите за бъдещата икономическа конкурентоспособност на страната и нейния човешки капитал като неустойчиви.

Ключови думи: икономика, инвестиции, конкурентоспособност, образование, човешки капитал

Abstract: Present socio-economic conditions are accompanied with changes in investment in education. Transforms overall role of human capital (education respectively) in the modern economy. Competitive advantage of nations, economics, organizations and individual in the knowledge economy and information society consists in knowledge, skills and attitudes of people available. The place of education in the country's priorities, investments are allocated for education and the results achieved in the education system today, determine the state of the economy tomorrow.

In Bulgaria, analyzing the data provided by national statistics and representative survey of PISA, these results can be regarded as troublesome and forecasts for the future economic competitiveness of the country and its human capital as unsustainable.

Keywords: economy, investment, competitiveness, education, human capital

Глобализационните промени отправят сериозно предизвикателство пред онази част от човечеството, която по една или друга причина не е в състояние да инвестира в придобиване и развитие на човешкия си капитал. В се по-съществено става разделението между бедните и богати нации; между бедните и богати обществени слоеве. [5]

Най-четеният труд през 2014 г., разглеждащ тази проблематика е книгата на Т. Пикети „Капиталът в 21 век” [5], в която авторът разглежда именно тези предизвикателства, като обръща внимание на още по-задълбоченото неравенство след проявяването на глобалната финансово-икономическа криза.

Изискванията на съвременните наука и технологии, генериращи нови професии и изискващи заемането им от „новите” служители на съвременната информационна епоха поставя сериозни предизвикателства пред големи обществени прослойки от световното население, които са заплашени от социално изключване. Това са т.нар. чаните от Тофлър „функционално неграмотни” прослойки, които не са се адаптирали към новите стандарти, изисквания и очаквания на този съвременен цивилизационен етап от развитието на човечеството.

Теорията за човешкия капитал при тези нови условия вече е съсредоточена в проблемите за неравенството, които поражда наличието и/или липсата на конкурентоспособен човешки капитал. Тази проблематика заема водещо място в световните икономически форуми; в международните организации и разбира се, в международната, вече не само икономическа, но и социологическа, хуманитарна, управленска, социална и др. наука, което само по себе си доказва революционните промени, които глобализацията предизвиква в теоретичната мисъл, ангажирана с човешкия капитал.

В теорията за човешкия капитал за икономическия анализ като най-важна сфера на „инвестициите в човека” се считат образованието, професионалната квалификация, здравеопазването, миграцията, търсенето на работа. Централно място, обаче заема инвестицията в образованието и професионалната квалификация. Най-общо човешкият капитал се определя като съвкупност от общи и професионални знания, умения и способности на индивида, които допринасят за увеличаване на неговата производителна сила.

Налице са единодушни прогнози от страна на международните изследователи, че бъдещето на човешката раса е в ръцете на нейния човешкия капитал. В това отношение те споделят възгледите си както за просперитета на отделната човешка личност и повишаването на нейния жизнен стандарт посредством извършените инвестиции в човешки капитал, така и просперитета на нациите като цяло, благодарение на тези инвестиции. В тази връзка, прогнозите предвещават много мрачно бъдеще за държавите, които пренебрегват ключовото значение на човешкия капитал. Очертават се прогнозите за все по-голяма дистанция както между обществените класи, така и между самите нации.

Тази дистанция между нациите се базира на тяхното иновативно, научно-технологично развитие. Силни аргументи получава ролята на държавата в това отношение и нейните политики за развитие на образованието и науката. Всички държави трябва да ревизират своите политики и приоритети, имайки предвид съвременните глобализационни промени и променящата се роля на всяка една обществено-икономическа сфера. Така например, някои от по-прозорливите нации обръщат гръб на земеделието и съсредоточават финансов си ресурс в образованието и науката. Резултатите са впечатляващи дори и в краткосрочен план, а устойчивостта на политиките и стратегиите им за в бъдеще предполага все по-сериозно развитие и все по-голям и устойчив растеж.

В конкурентни пазарни условия, качеството на крайния продукт, неговите производство, реализация и разбира се – приходи, зависят най-вече от качеството на труда, с който разполага конкретната организация, а освен това, от него зависи и степента на нейната конкурентоспособност.



Силно стеснена е и самата връзка между човешкия капитал, човешките ресурси на нацията и нейното икономическо развитие – инвестициите в човешкия капитал са основополагащи за развитието на човешките ресурси. Същевременно, техните обеми и насока е от ключово значение за формирането на човешките ресурси, които да отговорят на съвременните изисквания. [1]

В България преобладава обществено мнение за необходимостта от изцяло ново дефиниране на целите и приоритетите на българското образование в съответствие с новите потребности на бизнеса в новите икономически реалности, предизвикателствата пред конкурентоспособността на българската работна сила на европейския пазар и в контекста на икономическия растеж, който би могъл да се поддържа в адекватни граници единствено чрез образование и иновации.

Един от най-тревожните сигнали, които получава страната ни за качеството на човешкия капитал, формиран в образователната сфера в България е, че нашите ученици са на първо място в Европа по дела на учениците на 15-годишна възраст, които изпитват значителни затруднения по критериите на PISA по отношение на способността за четене. При средно ниво за Европейския съюз 19%, в България той е 39.4%[4], което на практика показва, че почти 40% от българските ученици излизат функционално неграмотни от средното си образование, тъй като изпитват значителни трудности да използват своите четивни умения като ефективен инструмент за усвояването и разширяването на знания и умения в различни области.

Според стандартите на PISA, под грамотност за четене следва да се разбира „способността на учениците за използване на писмената информация в реални житейски ситуации.“ Нейната липса или недостатъчност възпрепятстват по-нататъшното развитие на индивидите, правейки ги неконкурентоспособни както по отношение на достъпа им до висше образование, така и на пазара на труда. Вероятността тази функционална неграмотност да се окаже пречка за изпълнението на бъдещите трудови задачи на кадрите, които се вливат в пазара на труда от средното образование е твърде реалистична.

Въпреки извършените реформи и увеличеното в абсолютни стойности финансиране на образованието в периода 2000-2015 г., не са налице значими промени в качеството на образователния продукт. Училищното образование на българските ученици изостава съществено от европейските страни. Качествените аспекти, измерени посредством показателите на световните организации, нареждат страната ни по-скоро до държавите от Третия свят.

Резултатите от всички проучвания и оценки на способностите на българските ученици сигнализират, че системата на образованието ни е тясно ориентирана към генериране на теоретични познания, и никакви практически умения, което на практика не отговаря на съвременните образователни нужди и реални потребности на учащите.

Аналогична е и ситуацията във висшето образование, където теориите и концепциите са преобладаващата част от учебните съдържания на университетските програми.

Реализацията на човешкия капитал след като напусне образователната система е въпрос с изключителна важност както за самия индивид, така и за икономиката като цяло – от неговите характеристики зависят и чуждестранните (и не само) инвестиции, и развитието на иновациите и икономическият растеж.

Двете страни – съвременното поколение на лицата, завършващи своето образование и потребителите на продукта на тяхното обучение в лицето на бизнеса, се изправят пред едно и също предизвикателство – пазара на труда, на който на практика се срещат търсенето и предлагането в определянето на равновесната цена на труда.

Въпреки ръста в броя на студентите, тук трябва да се отчете, че в асинхрон със световните тенденции за търсене на кадри от специалности в научните и технологични направления, инженерните и математически специалности, университетският прием на студентите в специалност „математика и статистика“ се съкращава с 40%, в „архитектура и строителство“ – с 14.5%, в „технически науки“ – с 8.6%, а в „химически и физически науки“ – с 6.4%.[3] На практика, това са специалностите, от които бизнесът има най-голяма нужда в момента не само в България, но и в развитите и развиващи се икономики в света като цяло. Съвременните технологии изискват подготвен за времето си човешки капитал. В страната ни има достатъчно икономисти и юристи, а високият прием на тези направления на фона на нуждите на бизнеса изглежда необоснован.

Парадоксална е ситуацията в нашата страна, в която те не могат да намерят общ език. От една страна, бизнесът изпитва остра нужда от кадри, а от друга – училищата и университетите предлагат достатъчно такива. Налице е обаче една тенденция, която се изразява в това, че не потребностите на икономиката определят подготовката на кадрите, които са й необходими. По-тревожно в случая е, че те се определят на стихийен принцип, без каквото и да е предварително проучване на нуждите. Така, средното образование генерира човешки капитал, който няма практически умения, и който е недостатъчен в търсени ключови браншове, а висшето от редиците на висшето образование към пазара на труда се насочват специалисти с теоретични познания от направления и специалности, от които бизнесът няма нужда. В същото време, бизнесът очаква и търси специалисти в конкретни области и с конкретни умения, които не успява да открие на трудовия пазар. Тази обща картина има за следствие изключително висока младежка безработица и забавяне на икономическия растеж на бизнеса.

В сравнение с ЕС, българските младежи се вливат най-късно на пазара на труда. Поради липсата на практически и трудов опит, а също така и нерелевантност на завършеното направление, след своето дипломиране, значителна част от човешкия капитал на страната се оказва неподготвен за изискванията на пазара на труда. Невъзможността за натрупване на трудов опит и неадекватната за потребностите на бизнеса подготовка има за следствие трайна безработица.

Нашата страна заема третото място в Европейския съюз по дял на младото население между 15 и 34 години, които не са активни нито с трудова, нито с образователна дейност. Всеки четвърти младеж (25%) в България е в такова положение, като тези показатели са по високи само в Гърция и Италия. Делът на тази категория е най-нисък в Норвегия, Исландия, Швеция, Дания, Швейцария, Люксембург, Австрия, Холандия и Германия.

Когато формираният човешки капитал не се използва са налице сериозни последствия за икономиката – повишава се емиграцията, което задълбочава още повече наличните демографски проблеми; влошаване на социално-икономическото положение на домакинствата, тъй като към тях се прехвърля и издръжката на безработните младежи, което от своя страна има за следствие ограничаване на покупателната способност и понижаване на данъчните приходи; свиване на реалния сектор, а от там и съкращаване на работни места; невъзможност за въвеждане на иновации и ниска конкурентоспособност на бизнеса. По този начин се очертава един своеобразен порочен икономически кръговрат, от който трудно може да се излезе без адекватни мерки за промяна на качествените характеристики на човешкия капитал, на базата на които да се реализира икономически растеж.



Очертани по този начин, проблемите на ниското качество на формирания в образованието човешки капитал са съществена пречка пред развитието на бизнеса и съответно – растежа на икономиката.

Резултатите от проведеното през 2015 г. от Българската търговско-промишлена палата (БТПП) проучване сред браншовите организации за ролята на иновациите в бизнеса и сътрудничеството с университетите[2] показва, че връзките и доверието между бизнеса и образованието не само, че не се повишава, но намалява значително само за две години.

През 2015г. значително е намалял броят на бизнес организациите, които разчитат на партньорство с българските научни институти и университети по отношение на въвеждането на иновации (при 37 % през 2013 г., сега са 10 % с български научни институти и 0.00 % с университети).[2] Това сътрудничество в момента се изразява единствено до наемането на стажанти и обучения (44.44% от анкетиранияте (при 67 % през 2013 г.) и за консултантски услуги при внедряване (22.22% от анкетиранияте). Резултатите от проучването показват, че през 2015 г. бизнесът във все по-голяма степен разчита на собствени разработки (64,7 % от анкетиранияте, при 23% през 2013 г.). [2] Проучването извежда, че ниската информираност на бизнеса за научните разработки, заедно с липсата на активност от страна на университетите са двете основни препятствия, които стоят пред сътрудничеството на двете страни.

Този проблем е обект на широко обществено обсъждане от години наред, но вместо предприемането на мерки за неговото преодоляване е налице обратната тенденция – все по-сериозното му задълбочаване. Учебните заведения продължават да произвеждат продукт, което не отговаря на реалните потребности на бизнеса както по отношение на количеството, така и по отношение на качеството.

Тук е необходимо да се отбележи, че този проблем вече се забелязва и от чуждестранните инвеститори. До скоро възприемана като предпочитана аутсорсинг дестинация, поради сравнително ниските нива на работната заплата в Европа, страната ни започва да губи позиции по отношение на предпочитаемостта на чуждестранните инвестиции.

В последните няколко години разходите за възнаграждения отстъпват пред квалификационните изисквания на инвеститорите. Високото търсене на технически персонал със средно образование и релевантни на развитите страни придобити професионални умения и абсолютната липса на такива в българската работна сила става сериозно притеснение пред инвестиционните решения. Този проблем има за следствие изнасянето на дългогодишни в страната ни производства от химическия сектор, електротехниката и машиностроенето в съседни държави, където могат да се наемат служители с необходимите умения.

В страната ни е налице сериозна липса на инженери, технически сътрудници и мениджъри с ключови за бизнеса умения, специалисти за ИКТ сектора, медицински специалисти и др., като в същото време от университетите излизат бизнес администратори, юристи и хуманитаристи, за които няма работни места.

Навлизането на нови компании в ИТ сектора и разширяването на съществуващите повишава значително броя на заетите – с над 20% до почти 70 000 в през 2015 година, като пазарът сигнализира за недостиг на кадри в този сектор през 2015 и 2016 година.

За съжаление, всички тези пазарни данни и сигнали от бизнеса сякаш остават нечути и неразбрани от всички правителства, управлявали страната през годините. От една страна, концептуалната основа на всички държавни стратегии, политики и програми все още се „върти“ около индустрията и производството, които на практика

вече почти ги няма, като в същото време, дори и човешкият капитал, формиран за целите на тези сектори не притежава елементарни професионални умения, за да може да отговори на изискванията на пазара на труда. Очевидно става системното неразбиране и неосъзнаване от страна на държавата за възприемането на човешките ресурси, респективно, и човешкият капитал като фундамент за бъдещо развитие. Това неразбиране се прехвърля и в образователната система, която на практика е основният генератор на човешки капитал.

Така изброените проблеми на българската образователна система не изчерпват всички проблемни области, но поставят основните акценти, върху които е необходимо да се съсредоточи вниманието и да се предприемат мерки за изход от критичната ситуация. Ситуация, в която държавата инвестира (макар и недостатъчни) средства за формиране на човешки капитал, който на практика не притежава или притежава ниска потребителна стойност. Ситуация, в която държавата не пита бизнеса от какъв човешки капитал има нужда, за да съобрази неговите количествени и качествени характеристики, така, че на базата на неговото използване в последствие, самата държава да може да си възвърне инвестираните средства и да реализира икономически растеж.

Литература

1. Ангелов, Ив. и колектив, Икономиката на България и Европейския съюз. Стратегия за догонващо икономическо развитие до 2020 година. Икономически институт на БАН, С, 2003. Достъпно на: <http://www.iki.bas.bg/english/CVita/angelov/prognosis2020/010Chapter08.htm>
2. БТПП. „Ролята на иновациите в бизнеса и сътрудничеството с университетите”. Достъпно на: <http://www.bcci.bg/resources/files/inovatsiite.pdf>
3. Доклад на Българска стопанска камара за състоянието на образованието, февруари 2016 г. <http://www.bia-bg.com/gallery/view/graph/21603/>
4. Резултати от проучване на PISA в държавите от ОИСР през 2012 г. Достъпно на: <http://www.oecd.org/pisa/keyfindings/pisa-2012-results.htm>
5. Piketty, T., Capital in the Twenty-First Century, Harvard Univ. Press, 2014